

TOMÁŠ ŠPIDLÍK

Z MORAVY NA KONEC SVĚTA¹

Prof. ThDr. Tomáš Špidlík, narozený 17. prosince 1919 v Boskovicích, studoval v letech 1938–1939 na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Po uzavření vysokých škol vstoupil v roce 1940 do jezuitského řádu a pokračoval ve studiích v semináři v Benešově u Prahy, poté na Velehradě a v letech 1946–1949 na Teologické fakultě v Maastrichtu. V roce 1949 byl vysvěcen na kněze. Od roku 1951 působil v Římě v české redakci Radia Vatikán a v české koleji Nepomucenum. V roce 1961 se stal profesorem na Papežském orientálním ústavu a na Gregoriánské univerzitě. Po roce 1989 přednášel rovněž na Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci. Počátkem 90. let inicioval založení římského a posléze i olomouckého střediska pro sblížení evropského Východu a Západu Centrum Aletti. V roce 2003 byl jmenován kardinálem. Ve svých knihách se zabývá historií vztahů mezi východním a západním křesťanstvím, řeckou patristikou a ruskou teologií a mystikou. V roce 1998 obdržel z rukou prezidenta republiky Václava Havla Řád T. G. Masaryka za zásluhy o rozvoj demokracie, humanity a lidská práva.

Z publikací vydaných v Česku: Marie v tradici křesťanského Východu, 1992; Ruská spiritualita. Starci, 1993; Cesta Ducha, 1995; Slovo a obraz, 1995; Ruská idea. Jiný pohled na člověka, 1995; Spiritualita křesťanského Východu I–III, 1997–2004; Prameny světla, 2000. Řadu svých publikací vydal česky už dříve v Římě.

*

Pobýváte dlouhá léta v cizině. Dá se po tak dlouhé době zapomenout na vlast?

Zabýval jsem se tou otázkou v řeči, kterou jsem pronesl na římském ministerstvu kultury, když mi s dekretem prezidenta republiky předali zlatou medaili za zásluhy o italskou kulturu. Kde domov můj? To je otázka, kterou si dnes kladou milióny vystěhovalců ve světě. Jsou mezi nimi různé typy. Jedni chtějí zapome-

---

¹ Tímto rozhovorem pokračujeme v uveřejňování příspěvků, které mají pomoci k lepšímu seznámení s životem a dílem českých filosofů, kteří byli nuceni část svého života prožít mimo svou vlast.

nout na minulost, aby co nejrychleji zdomácněli v novém prostředí. Ale zřídka se jim to dokonale povede. Druzí stále sní o tom, že se jednou vrátí, Ale když se vrátí, nenajdou už to, co nosili v srdci. Myslím si, že se mi podařilo najít třetí řešení. Uskutečnil jsem v cizině to, oč jsem potají usiloval doma. Proto mám rád své římské stálé bydliště a stará vlast zůstává nadále v srdci.

Vy jste vlastně podnikl cestu okolo světa?

Mnoho k tomu nechybělo, ale cestoval jsem ze dvou stran. Když jsem se díval na moře v Austrálii, myslel jsem na to, že je za ním Kalifornie, kde jsem se předtím pohyboval, ale po příjezdu z opačné strany. Rozhodně jsem měl zážitek, že je naše zeměkoule malá a že se nikde nechodí hlavou dolů, jak to vypadá, když se hledá Austrálie na glóbusu.

Těžko by se ovšem hledalo na glóbusu vaše moravské rodiště Boskovice. Co o něm říká vaše paměť?

Vymyslel jsem si i teorii o vzniku jeho jména. Časté chorvatské příjmení Boskovič patrně pochází od *bosco*, *buscus*, les, a označuje zálesáky. Nejsou snad Boskovice v krajině plné lesů? Co jsem se v nich natoulal a jak živily mou fan-

tazii! Ale nebyl jsem proto poustevníkem. Rád jsem chodil do školy, protože jsem tam nacházel mnoho kamarádů. Od čtvrté obecné až do maturity jsem nevynechal ani jednu školní hodinu. Na obecné mne ovšem víc zajímali dobří kamarádi než učení. Ale na gymnáziu jsem už pokročil. V tercii jsem se zamiloval do složité latinské gramatiky souvislosti časů. To mne naučilo, že jedno pronesené slovo není izolované, ale souvisí s předcházejícími. V sextě jsem začal tuto souvislost objevovat i v poezii, když jsem se pod vlivem nadšené profesorky zamiloval do literatury české i cizí.

To vás zřejmě přivedlo k volbě studia po maturitě. Zapsal jste se na brněnskou filozofickou fakultu ke studiu češtiny a latiny. Jak vzpomínáte na brněnský pobyt?

Byl krátký. Začali jsme se zpožděním, byla předválečná mobilizace. A pak přišla nacistická okupace. Začátkem druhého roku jsme byli v Sušilově koleji přeřazení gestapem, někteří studenti odvezeni do koncentračního tábora, univerzita zavřena. Ale přesto mně zůstaly i z toho krátkého brněnského pobytu dobré vzpomínky, hlavně na Arna Nováka, pravého „strážce tradice“ v přednáškách o české literatuře.

Hned nato jste vstoupil do jezuitského řádu. Proč jste si vybral toto povolání?

Nebylo to hned. Nějakou dobu jsem pracoval v továrně v Boskovicích. Ale pak mne přivedl kamarád-matematik na myšlenku zkusit studium u jezuitů. Nevybral jsem si je, prostě jsem tam zapadl.

Ale to snad není přirozené. Takové životní volbě má přece předcházet vědomé a svobodné rozhodnutí?

To přišlo o něco později. Vysvětluji to svým způsobem. Ruský duchovní autor Teofan Zatvornik, o kterém jsem napsal více studií, užívá následujícího přirovnání. Jako hoch rozmontoval velký budík a nevěděl pak, který šroubek do které dírky patří. Musel to prostě zkoušet. Patřil tam, kam šel bez násilí a kde se neviklal. Podobně jsem to zkusil i já a zjistil jsem, že jsem na svém místě. A nikdy jsem pak už o tom neměl pochybnosti, protože jsem mohl uskutečnit to, po čem jsem vědomě i podvědomě toužil.

Mohl jste tedy u jezuitů studovat?

Ne hned. Dělal jsem napřed dvě léta noviciát v Benešově u Prahy, a když nás odtud nacisté vyhodili, pak na Velehradě. Tam jsem s přerušováním nucenými pracemi studoval tři léta filozofii, ponejvíc scholastickou. Když skončila válka, rok jsem dělal prefekta u chlapců v gymnáziu, které jsme znovu otevřeli. Ale bylo potřeba studovat teologii. Proto mne poslali do Maastrichtu v Holandsku.

Proč zrovna do Holandska?

Česká jezuitská provincie svou vlastní teologickou fakultu neměla a Holanďané nám velkodušně poskytovali zadarmo pobyt. Byli v té době v plném rozkvětu, měli mladé profesory, stoupence nových směrů, dobře vybavenou knihovnu, kolej byla plná života. Začátky ovšem nebyly snadné. Byl to můj první styk s cizinou a holandsky jsem neuměl. Rektor byl toho názoru, abych začal hned chodit do školy, abych si zvyknul. Docházelo ke komickým scénám. Byla hebrejšтина, profesor četl a překládal. Já jsem nerozeznal, kdy čte a kdy už pře-

kládá. Ze soucitu přišel ke mně a řekl mi latinsky, že jsou už u čtvrtého řádku shora. Lekl jsem se a začal si čtené ukazovat prstem odleva doprava, i když jsem věděl, že se hebrejšтина čte obráceně. Ale brzo jsem se stal moudřejším posluchačem, protože holandsština je uprostřed mezi němčinou a angličtinou a hlavní předměty byly v latině. Já a jeden maďarský kolega jsme ji ovládali lépe než ostatní, proto nás vybírali k tzv. disputacím o probraných tématech.

Jak dlouho jste v Holandsku zůstal?

Teologie trvala čtyři léta, už po třetím roce jsem byl vysvěcen na kněze. Studium končilo dvouhodinovou zkouškou z celé filozofie a teologie, které se říkalo gradus. Byla to dobrá příležitost k odkrývání souvislostí mezi vším, co se mělo vědět, a také k tomu, abychom se s přítelem hned po úmorné zkoušce vydali na bicyklu, nejoblíbenějším holandským dopravním prostředkem, na delší cestu zapomenutí všeho, co se člověk naučil. Měl jsem se vrátit domů, ale mezitím byl u nás „vítězný únor“ a cesta nazpět do vlasti byla uzavřena. Holanďané si mne chtěli ponechat u nich, už jsem tam zdomácněl. Ale představení v Římě si usmyslili, že italské slunce lépe osvítlí mou unavenou hlavu, nebo lépe osvítlí je samy, aby rozhodli, co se mnou udělat.

Co jste tedy v Itálii dělal?

Moje první zastávka byla ve vatikánském rádiu pro české vysílání. Později se změnila v týdenní páteční promluvu, která trvá až dodnes, více než padesát let. Ponechal jsem si totiž tu homilii před nedělí na zvukových vlnách, i když jsem se přesunul do Nepomucena, koleje pro české a slovenské bohoslovce v Římě. Těch bohoslovců nebylo mnoho, rekrutovali se jen z uprchlíků. Měl jsem tedy dost volného času. Proto jsem si přidal další specializaci, která skončila doktorátem z východních věd na Papežském východním ústavu. Tam si pospíšili, aby si mne udrželi jako profesora, působil jsem tam od roku 1954 do roku 1995. Řadu let jsem přitom zůstal i spirituálem v Nepomucenu.

Jakému oboru jste se věnoval?

Papežský východní ústav má už skoro sto let. Byl založen k tomu, aby se z různých hledisek studovala tradice východních křesťanských církví. Začal jsem se zabývat východní spiritualitou, duchovními směry a autory. Ti jsou ovšem různých jazyků. Radili mi, abych se naučil arménsky, protože je tam bohatá, dosud neprobádaná literatura. Trochu jsem začal, ale pak jsem se hleděl zdomácnit v řecké a slovanské oblasti. Od Slovanů mne odrazovaly důvody, které se zdály být přesvědčivé: byli v Evropě pokřtěni naposledy a nic nového už neprodukovali. Protože jsem dost tvrdohlavý, pokusil jsem se dokázat, že to není pravda. Po padesátiletém učení a psaní knih se mně myslím podařilo přesvědčit svět o hodnotě slovanské duchovnosti. Proto také mé knížky z tohoto oboru jsou překládány do mnoha jazyků a jezdím světem, abych o tom mluvil.

Myslíte, že se může svět v záplavě tolika různých kultur a mentalit přiučít něco vážného od Slovanů?

Zajisté ano. Krátce bych mohl uvést dva důvody. Jeden semestr jsem učil spiritualitu v Africe, v Kinshase v Kongu. Tam jsem ovšem odkazoval především

na francouzské prameny, vždyť je to kulturní řeč kraje. Ale tu a tam jsem něco přidal ze slovanské duchovnosti. Slyšel jsem pak tuto poznámku: „To by bylo něco pro nás, je nám to daleko bližší než francouzské abstraktní myšlení.“ Druhý důvod: jezdím po různých konferencích ve světě. Sjednocuje se Evropa a hledá se její poslání v dnešním světě. Upozorňuji na to, že se dosud nesestavila syntéza duchovních hodnot, které Evropa vytvořila. K té patří obě části našeho kontinentu, západní i východní, abychom podle okřídleného výroku „dýchali oběma stranami plic“.

V jaké řeči své knihy píšete?

Ty, které jsou vědeckého stylu, jsem vždy psal francouzsky. Je to stále ještě hlavní jazyk teologické literatury. Populární jsem většinou psal italsky, protože byly v první řadě určeny pro italské prostředí. Ovšem mnoho mých knížek se překládá do jiných jazyků, od angličtiny po arabštinu a dokonce, což se zdá komické, i do češtiny. Už jsem těch překladů napočítal okolo 130. A jsem rád, že jich užívají východní církve, protože žily v situacích, ve kterých se nemohlo teologicky pracovat.

Byl jste také osobně ve východních zemích?

Snažil jsem se, nakolik jsem mohl, poznat např. východní kláštery v Egyptě, v Habeši, na hoře Athosu, v Libanonu, Rumunsku, Rusku. Ty cesty byly někdy i dost romantické, hned ta první do egyptské pouště. V Káhiře jsem se marně snažil najít nějaký dopravní prostředek, který by mne ke starým klášterům dovezl.

Nakonec jsem nasedl do autobusu, který jede pouští do Alexandrie. Na půl cestě se zastaví u restaurace určené k odpočinku. Tam mně jeden student mluvící anglicky pomohl najít beduína, který měl archaický džíp a byl ochoten mne zavést do údolí klášterů a nazpět. Bylo to ve dvanáct hodin v poledne na počátku července, tedy nejlepší příležitost jet po rozžhaveném písku víc než hodinu. Nakonec jsme dojeli k jakési zdi do půli zaváté pískem. Beduín vítězně ukázal na zavátá vrata, že jsme u cíle. Ale jak dovnitř? Nedal se zmást. Dírou ve zdi křičel trpělivě dobrou čtvrt hodinu, než se zvnitřku ozval jakýsi rozespálý hlas. Beduín oznámil, že je tu venku abúna, kněz. A když nereagovali, přidal důrazně: abúna katolik. A pak jsme zase trpělivě čekali. Nakonec se záhadným způsobem vrata začala otvírat, velké pometlo zvnitřku odhrnovalo písek a objevil se koptický mnich. Pokusil jsem se začít dialog: „*Parlez-vous français? Do you speak english?*“ Posléze jsem skončil u *Šálem alejkum* a prstem jsem ukazoval, že bych rád udělal okruh klášterem. Posunkem mne mnich pozval dovnitř a usadil v temné místnosti se zdmi ze suchého bláta, kde byl báječný chládek. Nato zmizel. Po chvíli se objevil se šálkem kávy. Bylo to líbezné pohostinství, ale já si ve tmě nevšiml, že káva je turecká, zamíchal jsem ji dobře lžičkou a pak prskal. Nato jsem zase připomínal svůj požadavek prohlídky. Mnichův prst mi vysvětlil, že mám zůstat sedět. Nakonec se objevil člověk, který se lámanou angličtinou představil jako inženýr z Káhiry a že mne provede kostelem. Dodal, že knihovna je zavřená a mniši odpočívají. Měl jsem i z toho radost, protože tu, v Deir Makarios, klášteru sv. Makaria, jsem toužil uvidět alespoň proslulé místo dávné duchovní historie. Jen jsme se s inženýrem přeli o to, kolik těch svatých Makariů

bylo. Otevřel totiž v kostele zásuvku skříně, ve které byly kosti, pokřižoval se a prohlásil: Makarios. Upozornil jsem ho, že Makariové byli dva, načež on klidně prohlásil, že byli tři, a otevřel druhou a třetí zásuvku. Pokřižoval jsem se i já. Podobných roztomilých scén jsem zažil ve východních kláštřích stovky.

To byly ovšem styky s místy. A co styky s lidmi?

Nejenom jsem je měl, ale ještě je stále mám. Když jedu do některé z východních zemí, obyčejně se mě ptají: Jak vás přijmou ti nebo ti? Odpovídám: Nejedu navštěvovat ty nebo ony skupiny, ale osobní přátele, ti mne přijmou vždycky dobře. Jsem ovšem katolík, ale mám mezi svými žáky už víc než deset pravoslavných biskupů, na evanglické teologické fakultě v Erlangen v Bavorsku jsem měl letní kurs o ikonách, pravoslavná teologická fakulta v Kluži v Rumunsku mi dala čestný doktorát atd. Ptají se mne, pracuji-li v ekumenismu. Odpovídám, že to dělám svým způsobem: osobními přátelskými styky.

Jak přijali nekatolíci vaše jmenování kardinálem římské církve?

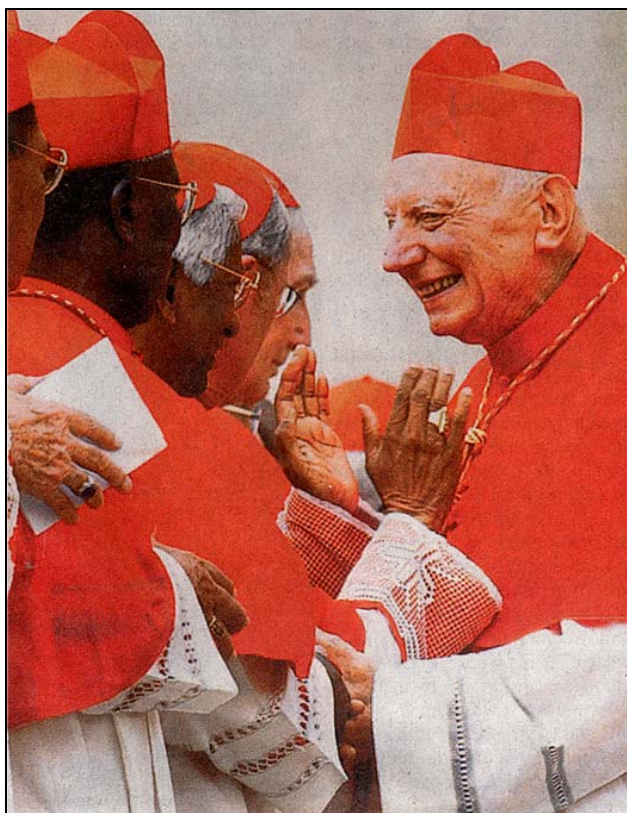
Východňané velmi dobře, jak to čtu i z dopisů významných osobností. Považují to za římské uznání jejich duchovnosti, kterou studují a propagují i v západním světě.

Ale jezdil jste i do Ameriky a jednou i do Austrálie. To přece nejsou východní země!

Ale i tam mohou mít zájem o východní svět, zvou tedy na univerzity a konference. Do těch zemí mne přivedl i zájem o české krajany rozprášené po celé zeměkouli. V Kanadě jsem byl vícekrát v táboře pro české děti v Montrealu (kde jsem se málem zratil v lese), v českých farnostech v Torontu, Winnipegu. Česká střediska jsem poznal v New Yorku, Chicagu, Minnesotě, Kalifornii. Situace se ovšem rychle mění. Staří vystěhovalci se drželi dlouho pohromadě, ale už vymírají, noví se rychle asimilují. V Chicagu bylo například dlouho české benediktinské opatství, velmi vlivné, které opatrovalo kostel sv. Prokopa ve středu města. Když jsem tam přijel, přivítal mě starý český kněz. Ale mši jsme ráno sloužili španělsky, protože se zbylí Češi vystěhovali ze starého centra na periferie a na jejich místě se usadili přistěhovalí Mexikánci.

Čechy jste navštěvoval jen z turistického a vlasteneckého zájmu?

Obyčejně šlo o důležitější putování, například na pozvání krajanů, kteří organizovali duchovní cvičení. Hezkou vzpomínku mám na New York. Krajané se mohli po několik dní scházet jenom večer. Vracet se potom domů bylo nebezpečné. Přesto písničkář a herec známý už z doby první republiky, Jára Kohout, přicházel pěšky. Ukazoval mně, jak to dělá. Našminkoval se za zdrogovaného a dělal, že sotva stojí na nohou. Takového zloději neobírají a policisté ho jenom chvilku podezřívavě pozorují. V San Franciscu v Kalifornii na české bohoslužby přilétal zdaleka malým letadlem krajan, který se stal leteckým instruktorem amerických vojáků. Letěli jsme spolu nad městem a já se pak chlubil, že jsem několik minut mohl řídit letadlo, ačkoli nemám ani průkaz pro auto. Takové daleké cesty ovšem stojí peníze. Proto jsem tyto službičky krajanům obyčejně spojil s pozváním na letní kurs nebo na konferenci, a cestovné zaplatili pořadatelé.

A jak jste se dostal do Afriky?

I to bylo na pozvání, ovšem ne od krajanů. Belgičané v koloniální době založili v Kinshase velkou univerzitu Lovanium. Byla tam i teologická fakulta. Ale po překotných revolučních převratech chyběli profesoři. Požádali mne o jeden půlroční kurs o křesťanské duchovnosti všeobecně. Celkem rád jsem to přijal, abych poznal africký svět. Bylo to možné, protože Kongo je frankofonní, úředně se tu mluví francouzsky. Byla to pro mne opravdu poučná zkušenost nejenom s neznámou mentalitou, ale také s bizarní byrokracií nové Afriky; například tu podáte pas, aby prodloužili vízum, a ten se ztratí i se zpáteční letenkou. Stalo se to i mně, ale naštěstí se našel dobrý přítel, který nedovoleně pronikl na ministerstvo, tam v šuplíku pasů vyhledal ten můj a zachránil situaci. A kdyby se pas nenašel? Usmál se a řekl, že by mne i bez něho naložil do letadla, a v Římě bych si musel svou záležitost vyřídit sám.

Co jste pozoroval na africké mentalitě zajímavého, řekl jste, že je bližší Slovům než Francouzům?

Je to velký smysl pro konkrétnost, proto nedovedou zevšeobecňovat. My to máme už jenom v malé míře. Nemůžeme o malém teleti mluvit jako o krávě,

bylo by to směšné. Afričané mívají různá jména pro malé a velké skoro u všeho a smějí se cizincům, kteří se učí jejich řeči, že necítí ten rozdíl. Jednou jsem tam měl veřejnou přednášku o ikonách s projekcí obrázků. Pak mne čekal jeden starší pán, pravděpodobně muslim. Ten by se tedy měl obrazům spíše vyhýbat. Ale on pěl chválu: To by bylo něco pro nás! Tu na ikonách mají náboženský smysl barvy, a ne teorie. Zasmál jsem se, protože jsem si vzpomněl na typicky evropské kázání: „Hled'te, aby byla vaše víra uvědomělá a zásadová!“

Poznal jste tedy na svých cestách a při svých stycích mnoho různých mentalit. Neprobudilo to ve vás skepticismus?

Právě naopak, utvrdilo mne to ve studiu spirituality a různých postojů k jediné absolutní skutečnosti pravého života. Dnes, když se zdánlivě svět zmenšuje a vše se v něm přibližuje, rostou propastné rozdíly mezi lidmi. Pozoroval jsem jednou v Kalifornii vystěhovalce z Filipín, který obsluhoval u benzinové pumpy. Jeho angličtina se omezovala převážně jenom na číslovky: twenty five, twelve... Jiný rozhovor dokázal těžko sledovat. Když si uvědomíme, jak je tím omezený jeho duševní a sociální život, jde z toho hrůza. Takových lidí jsou v dnešním světě milióny. Křesťanství, které má poslání vtělovat se v lidi, musí se dnes zajímat víc o tajemství člověka a jeho vnitřní strukturu.

Jak jste se přiznal, stal jste se nejenom odborníkem, ale také po jisté stránce propagátorem slovanské duchovnosti. Co v ní vidíte pozitivního, čím by mohla přispět k úplnosti evropské vzdělanosti?

Je to bezesporu její personální charakter, vědomí, že každá lidská osoba je neopakovatelná. Když řekneme, že obraz je jistě od Rembrandta, potvrzujeme tím, že jej nemohl namalovat nikdo jiný než on. Ale takoví jsme do jisté míry všichni, svoboda nás činí nevyzpytatelnými, ale zato živými. Dostojevský parodizuje tzv. čistě vědecký postoj ke studiu lidí podobnostním o kříšťálovém paláci, který se staví z průhledného a jasného materiálu. Je oslnivě blýskavý. Ale ten, kdo tam jde natrvalo bydlet, umře nudou. Není tam ani svoboda, ani láska, protože ty nejsou nikdy jasné. A když chtějí „člověka z podsvětí“ (titul knihy Dostojevského) přesvědčit, že za pár století bude všechno jasné, jako že dvě a dvě jsou čtyři, jen si povzdechne: „A co tam budu ještě dělat já?“ I náš Jiří Wolker, který hledal moře na ostrově Krku v Chorvatsku, našel opravdové moře až v očích námořníků, kteří „staví moře a z moře jsou vystavěni“. Najít osobní živé vztahy k lidem a ke vší skutečnosti by mělo být tím přínosem, který i český národ přidá k vytvoření nové Evropy. Proto jsem se svým češtvím spokojen i v širém světě.

DE LA MORAVIE À LA FIN DU MONDE

Le professeur Tomáš Špidlík est né le 17 décembre 1919 à Boskovice, République tchèque. Après des études universitaires en sa patrie, il est devenu jésuite. Il a complété la théologie en Hollande et il s'est spécialisé au Pontifical Institut Oriental à Rome, où il a ensuite enseigné la spiritualité orientale (de 1951 à 1995). Plusieurs fois il était invité à donner des cours dans les universités du monde et il a publié de nombreux livres en langues différentes, dont principal est *La spiritualité de l'Orient chrétien* en 3 volumes (Rome 1978). Dans cet article il se souvient de sa jeunesse et de ses voyages autour du monde, de ses contacts avec les Orientaux, ce qu'il appelle l'écuménisme par amitié. Pour réjouir les lecteurs il choisit les situations parfois bizarres comme par exemple ses excursions aux monastères du désert égyptiens. Il insinue les difficultés qui se rencontrent dans l'approchement des diverses mentalités, des surprises qui attendent un Européen appelé à donner un cours en Afrique. Mais surtout il revient souvent à la question qui touche son propre cœur : quelle est la contribution que la spiritualité de l'Orient chrétien, surtout celle russe, peut donner à élaborer la synthèse des valeurs spirituelles de l'Europe. Selon la conviction de l'auteur c'est surtout le personalisme slave qui cherche la solution des problèmes plus dans le dialogue que dans des idées et des lois communs, qui désire de « placer l'intelligence dans le cœur » capable d'embrasser tout.